

Aysel DEMİR

Yrd. Doç. Dr. | Assist. Prof. Dr.

Kırıkkale Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Kırıkkale-Türkiye
Kırıkkale University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Kırıkkale -Turkey
ayselmus1@hotmail.com

Panopticon ve Synopticon Geriliminde Özgürlük Paradoksu

Öz

Bu çalışmada, Foucault'nun özgürlük paradoksu temelinde, özne-iktidar ilişkisi üzerine analizler yapılacaktır. Foucault, öznelerin özgür olduğunu ve iktidarın öznenin özgürlüğüyle ancak kendini var ettiğini iddia etmesine rağmen, bu makalede, bu paradoksun geçerli olmadığı iddia edilecektir ve öznenin iktidar ilişkileri içinde kendine nasıl yabancılaştığı gözler önüne serilecektir. Panopticon ve Synopticon'un ne olduğu belirlenerek, öznenin bunlardan nasıl pay aldığı gösterilecektir. Bu bağlamda, bir güç kaynağı olan iktidar tarafından kontrol altında tutulan özne, nasıl özgür olduğunu iddia edebilir? Öznenin iktidar temelli bir yapıda kendini gerçekleştirip, özgürleşmesi mümkün müdür? Özneler iktidar oyunu içerisindeki yerlerinin farkında mıdır? Panopticon ve Synopticon gölgesinde öznelerin üzerlerinde oynanan oyunlar nelerdir? gibi soruların cevapları aranacaktır.

Anahtar Sözcükler

Foucault, Özgürlük, Panopticon, Synopticon, Özne.

Panopticon ve Synopticon Geriliminde Özgürlük Paradoksu

Bu çalışmada, Foucault'nun özgürlük paradoksu paralelinde, özne-iktidar ilişkisi üzerine belirlemeler yapılacaktır. Bu bağlamda, bir güç kaynağı olan iktidar tarafından kontrol altında tutulan özne, nasıl özgür olduğunu iddia edebilir? Öznenin iktidar temelli bir yapıda kendini gerçekleştirip özgürleşmesi mümkün müdür? Özneler iktidar oyunu içerisindeki yerlerinin farkında mıdır? Panopticon ve Synopticon gölgesinde öznelerin üzerlerinde oynanan oyunlar nelerdir? gibi soruların cevapları aranacaktır. Bu soruların cevabını bulmak için öncelikle öznenin yapılandırılışını kısaca incelemekte fayda vardır.

Ne yazık ki insanoğlu asırlar boyunca daima kendine liderlik yapacak bir güce ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda, genel olarak bakıldığında, insan doğasında iki özne yapısı ile karşı karşıya gelinir ki bunlardan ilki; denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tâbi olan özne, diğeri ise vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış, kendini gerçekleştirebilen öznedir. Bu iki yapının ortaya çıkış tarzları arasındaki gerilim, bir takım özgürlük problemlerini de beraberinde getirmektedir ve bizim, öznenin hangi aşamalarda özgür olabileceği veya olamayacağı, iktidarın özgürlüğü belirleyip belirlemeyeceği ve öznenin bu durumun bilincinde olup olmadığı sorularını sormamıza neden olmaktadır.

Öznenin kendi iradesiyle kararlar alıp, kendini gerçekleştirmesi için var olma araçlarından biri olan özgürlüğe kesinlikle ihtiyacı vardır. Bununla birlikte iktidarın, öznenin kendini var etme durumunda negatif bir etkiye sahip olduğu da görülmektedir. Özgür olduğunu iddia eden özne, bir iktidar yapısı içinde ele alıp değerlendirildiğinde, gerçekte onun iktidara tabi hale gelerek kendini gerçekleştiremediği, kendi aklını ve iradesini kullanamayarak iktidar söylemlerinin esiri olduğu ve ona itaat ettiği açıkça algılanabilir. Bu anlamda iktidar, özneler üzerinde birebir şiddet kullanmaksızın belli 'doğruları' söylemler aracılığı ile yapılandırarak onları kategorize edip, önüne bir 'doğru yasası' dayatarak doğrudan bireylerin gündelik yaşamına müdahale etmektedir.

Bu noktada Foucault, durumu farklı bir biçimde yorumlayarak geleneksel olarak yargısal ve olumsuz bir iktidar algısı yerine, teknik bir bakış açısı geliştirmiş, iktidarın bilgi nesnelere "üreten" bir mekanizma olduğu düşüncesine dikkat çekmiştir. İktidar ile özgürlük arasındaki ilişki, Foucault'cu anlamda karmaşıktır. Foucault, iktidarla özgürlüğün karşılıklı mücadele sonucu birbirlerini var ettiklerini düşünür. Buna göre, iktidarın uygulama alanı bulabilmesi için sözde özgürlüğe ihtiyacı vardır. İktidar eğer kendini var etmek için uygulama alanı olan özgürlükle çatışmazsa şiddete yönelecektir (Foucault, 2000, 75-76).

Foucault özneyi, birine kontrol ve bağımlılık yoluyla tabi olan ve kendi kimliğiyle bir bilinç ya da ben bilgisi yoluyla kurulan bağlar olarak görmektedir. Bu bakış açısı, her iki anlamda da boyun eğdiren ve boyunduruk altına alan bir iktidar şeklini telkin etmektedir. Foucault için iktidar, bir etkileşim tarzıdır ve Foucault, iktidardan daha çok, iktidar ilişkileri üzerinde özellikle durulması gerektiğini vurgular (West, 1998, 235-237). Devlet dışında siyasetin işleyişine etki eden çeşitli güç ilişkilerinden söz eder ve bunu şöyle ifade eder:

“İktidarın işleyişinden söz ettiğimde yalnızca devlet aygıtı sorununa yönetici sınıf, hegamonik kastlar sorununa gönderme yapıyor değilim, bireylerin gündelik davranışlarında olan, bedenlerine varıncaya kadar üzerlerinde işleyen, giderek daha da incelen tüm mikroskobik iktidarlara dizisine gönderme yaptığımı belirtiyorum.” (Foucault, 2007, 48).

Foucault, iktidarın özneyi şekillendiren temel öge olduğunu gördüğünde, arkeoloji ve soy bilim yöntemi üzerinden iktidarı çözümleme üzerine yoğunlaşmıştır.¹ Foucault’da iktidar; bilgi, iktidar ve etik ilişkilerle inşa edilen, özneyi açıklamaya dönük çok yönlü bir bütünü ifade etmektedir ve aynı zamanda, üretici niteliğinden dolayı iktidar, pozitif bir anlam kazanmaktadır. Ancak, iktidarın özgürlüğü yok eden bir yapıya sahip olduğunu düşünürsek, Foucault’nun iktidara olan yaklaşımının gereğinden fazla bir olumlama içerdiği de iddia edilebilir.

Elbette bireyin özgürlüğünün başladığı yerde diğer bireyler için sınırlamalar da ister istemez kendini var edecektir. Ama özgürlük yaşama geçirilirken farklı uygulamalarla birlikte farklı anlamlar da kazanmaktadır. Günümüz teknoloji toplumlarında iktidar, öznelere özgür oldukları hissini vererek, gerçekte görünmeden gözleyerek ve onların sözde “ihtiyacı” olan şeyleri üreterek kendine bağımlı hale getirmektedir. Bu sözde özgürlük, söylemsel bir çerçeve içerisinde kendisini özellikle piyasa ilişkileri içerisinde var eder ve böylece, piyasa ilişkileri bir tür özgürlük sağlayıcısı olarak öznelere yansıtılır. Ancak, buradaki çelişki; öznenin kendini gerçekleştirerek özgürleşme aşamasında ortaya çıkmaktadır. Öznenin kendini var edip, gerçekleştireceği ve özgürlüğünü pratiğe geçireceği ortamlara da ihtiyacı vardır. Ama ne yazık ki bu imkan, yine sınırlı bir biçimde iktidar tarafından kendisine sunulur ve özne, iktidar aracılığıyla piyasa ilişkileri içinde kendini var etmeye çalışır. Bu nedenle de bu sözde özgürlük, her aşamada kendisini var eden koşullara daha fazla bağımlı hale gelerek, bu koşulları daha da yoğun bir şekilde talep eder. Bu anlamda iktidar, piyasa düzeninde ‘senin ihtiyacın olan benim, sana özgürlüğünü ben verip onu ben üreteceğim’ diyerek kendini ortaya koyar. Böylece özgürlük de iktidarın yönetimiyle üretilip, tüketilir hale gelen bir yapı olur.

Özgürlüğün üretim ve yönetim ilişkisine tabi kılınması, bireylerin istenilen biçimde yönlendirilmesi bireylerin özgürlüğünü sınırlandırmaktadır. Bu noktada, özgürlüğün yönetimi; özgürlüğün aslı öznesi olan bireyden alınır ve bu üretimi sağlayacak olan mekanizmaların yaratımını üstlenen piyasa ilişkilerine terk edilir. İktidarın var olan her şeyi piyasa ilişkilerine tabi kılma istenci, bireyleri de bu istencin yaratmış olduğu sosyo-politik düzenin içine sokar. Birey, artık salt ‘kendini faydasına’ çalışarak, diğerleri ile rekabet halinde yaşamını anlamlandırmaya çalışan bir öznedir!

¹ Özneler arası ilişkilerde iktidarın nasıl ortaya çıktığını inceleyen Foucault, iktidara tabi kılınan birey-iktidar ilişkisini üç ana başlıkta ele alır. İktidarın cisimleştiği bu üç alandan ilki filoloji, iktisat ve biyolojidir, ikincisi bölücü pratikler olarak adlandırılan özneyi kendi içinde veya başkalarından bölen deli-akıllı, hasta-sağlıklı gibi yaşam pratikleridir. Üçüncüsü de cinsellik öznesi olarak bireyin kendisi ile ilişkisini tanımladığı gibi insanın kendisini nesneleştirdiği iktidar alanıdır. Özne, iktidar ilişkileri tarafından şekillendirilir ve iktidar çözümlenmeden özne çözümlenemez.

Bu bağlamda, iktidar tarafından sınırlandırılan bir yaşamda, bireylerin özgür olduklarını iddia etmelerinin ne kadar gerçekçi olduğu tartışmalı bir konudur.

Bu noktada, iktidarın ürettiği özgürlükler eğer sadece piyasa ilişkileri içerisinde anlam kazanıyorsa, bu durum, serbest piyasanın aslında bir denetim ve gözetim mekanizmasını işler hale getirdiğini de göstermektedir. Burada iktidar, artık hem özneleri idare edip yönetmekte hem de öznenin ihtiyaçlarını yönlendirme ve yönetme görevini üstlenmektedir. İktidarın, yaşamı hesaplanabilir ve iktisadi biçimde üretken kılınabilir formlara sokarak yeniden yapılandırmaya dönük mekanizmaları devreye sokmasının en önemli nedeni; iktidarın bireylerin yaşamını daha çok kendi çıkarına, kendi sürdürülebilirliği için kontrol altına alma planlarıdır.

Piyasa ilişkilerine bağlı olarak iktidarın kontrolü ele alması, özne üzerinde hissedilir bir baskıya neden olmaktadır. İktidar, kendini bireyler arası üretici ilişkilerin içerisinde saklayarak ve üretici ilişkilerin gerekliliğini bir norm olarak dayatarak, her aşamada kendisini yeniden üretir. İktidar, özneleri özgürleştiriyor gibi gözükürken, gerçekte onları sürekli baskı altında tutarak istediği gibi yönlendirmektedir. Modern devletin oluşması ile birlikte iktidar artık gündelik hayata müdahale edip, onu istediği gibi düzenlemeye başlamıştır. Bu anlamda toplum, bir üretim alanı olup, bireyleri uyruklaştıran, onları özneleştirilen bir örgütlenme sürecini yansıtmaktadır. Modernizm ile birlikte sorgulamaksızın itaat eden mekanik bir yurttaş tipi de ortaya çıkmıştır. Özne, artık devletin yönetsel mekanizmasının içerisinde yer almaktadır. Modern devlet ve onun iktidar pratikleri, özneleri kurumlar aracılığı ile üretmektedir. Bu anlamda, özgürlük anlayışı kontrollü ve hesaplıdır ki bu durum, temelinde bağımsız irade bulunan özgürlüğün kendi doğasına aykırıdır. Bu yapılandırmada özgürlük, neredeyse yok edilecek düzeye getirilmiştir.

Güç ilişkileri, özne üzerinde oynanan bir oyundur ve artık klasik iktidarın öznenin bedenine uyguladığı güç ilişkilerinin yerini, modern iktidarın ruh üzerine uyguladığı güç ilişkileri almıştır. Bu doğrultuda özne, kendi aklını kullanmak işine gelmediği için, kendisini diğerlerinin şekillendirici etkisine bırakarak edilgen bir tutum sergiler ve böylece, gerçek sorumluluğun yükümlülüklerinden de kaçmış olur. Bu süreçte sorumluluktan kaçış, yabancı bir iradeye tâbi olarak özerklikten vazgeçme dahilinde asli bir iktidar oyununu devreye sokar, kendini ona bağımlı kılar. Böylece de kişi farkında olarak veya olmayarak iktidar oyununun giderek daha derinlerine doğru körlmesine dalar ve kendisini ezen iktidardan pay alabilme uğruna kendisini daha fazla tâbi kılar, çünkü insanın kendi kendisine saygı duyarak kendini gerçekleştirmekle ihtiyacıyla, boyun eğerek iktidarla iş birliği yapma arasındaki gerilim giderek daha çelişik bir hal alır. İşte bu noktada, kendini gerçekleştirmekle çabasında çelişkiye düşen özne, iktidar oyunu içerisindeki özgürlük paradoksu ile karşı karşıya kalır!

Foucault'ya göre iktidar, öznenin bulunduğu her yerdedir (Foucault,1993, 99). Bu anlamda özneler, bazen iktidar ilişkilerini uygulamada aktif olmak zorunda kalırlar bazen de uygulanmasına katlanmak zorunda kalırlar (Foucault, 2002, 43). Foucault'nun da iktidarı sahip olunan bir şey olarak değil de uygulanan ve pozitif bir güç olarak

görmesi² Foucault'cu iktidar algılamasının paradoksal olduğunun bir göstergesidir. Çünkü iktidar, özellikle hem etkililik alanını geniş tutarak sözde özgür olan özne üzerinde kontrol sağlar, hem de iktidar ilişkileri temel alındığı için itirazların yöneleceği tek bir somut hedef bulunmadığından bu belirsizlikten güç alır. Bu gücün elde ediminde ve özne üzerinde kullanımında kendisine hizmet eden en önemli araç ise 'gözetleme' ve 'izlenme'dir.

Panopticon ve Synopticon Denetimindeki Yaşam

Foucault, toplumsal düzenin tarihsel bir değişim gösterdiğine vurgu yapmaktadır ve artık beden kontrolü yerine, hem öznenin kendi iradesiyle hem de demokratik kapitalist sistemle rahatça uyum sağlayan, disipline eden iktidar iradesiyle ruhun kontrolünden söz etmektedir. Panopticon'da bu kapitalist sistem de ruhu en iyi şekilde disipline eden araç olarak gözükmektedir (Mathiesen, 1997, s.217-218). Bununla birlikte, Panopticon'un göz ardı edilemez biçimde karşıtı olan Synopticon'da, gözlemleyen ve gözlenen bağlamında büyük anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda, Panopticon; Yunanca pan bütün-hep ile opticon yani görsel-görmeyle ilgili olan kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıkarken, Synopticon; Yunanca syn birliktelik-aynı zamanda ile yine opticon görsel-görmeyle ilgili olan kelimelerinin birleşmesiyle anlam kazanmaktadır (Mathiesen,1997, s.217-219). Synopticon'da çoğunluk azı, bir azınlığı izler ve aynı zamanda azınlık tarafından yönlendirilir. Panopticon da ise azınlık; çoğunluğu izlemekte, onları gözetlemekte ve kontrol altına almaktadır (Doyle, 2011, s.283).

Teknoloji toplumunda, kitlelerin uyum ve denetimlerinin sağlanmasına artık temel bir araç olan gözetim, gözetleyen temelinde bir iktidar kaynağı olduğu için, iktidar ilişkilerini de zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, iktidar rejimleri, denetlemek istedikleri öznelere ilişkin bilgi yapılarının kurulmasına da neden olmaktadır. Jeremy Bentham, 19.yy da çok sayıda kitleyi kontrol altında tutacak otorite odaklı Panopticon tasarımını sunar³ ve özellikle hapisaneler için, görünmeden gözetleme ilkesiyle; gözetleyici orda olmasa da özneye sürekli gözetlendiği hissini vererek yönetici gücün istediği "otoriteyi sürekli kılma" durumunu sağlar (Bentham, 2008, s. 12-13).

Foucault, gözetlemeyi Bentham'ın mimari tasarımı olan 'Panopticon'⁴ üzerinden açıklar. Panopticon'da sürekli bir görünürlük durumu vardır. Herkes Panopticon'un gözüne takılıdır ama bunun farkında değildir veya çoğu kişi izlendiğinin farkında olduğu için güce itaat ederek kendini var etme çabasıdadır. Bu bağlamda,

² Görüldüğü üzere, *Deliliğin Tarihi*'nde iktidar dışlar, tecrit eder, gizler, bastırır, sansür uygular. Oysa, 1970'lerdeki çalışmasında bu olumsuzluk yerini olumluluğa bırakır: İktidar üretir; gerçekliği üretir, nesne alanları ve hakikat ayınları üretir. Örneğin, *Hapishanenin Doğuşu*'nda bu yeni tutumu sergiler.

³ Panopticon, merkezinde geniş pencereleri ve gözetleme kulesi bulunan halka biçiminde bir yapıdır.

⁴ Bentham, 'Panopticon'u aynı zamanda kutsal metinlerde 'Tanrının her şeyi biliyor oluşu' düşüncesini insani mekanizmada bedenleştirir. Gözetleyenler tıpkı Tanrı gibi görürler ama görül(e)mezler (Canpolat, 2003, s. 135).

gerçekte bütün özneler iktidarın onlara dayattıklarıyla kendilerini özgürleştirmeye değil, iktidarın kusursuzlaştırılmasına hizmet eder gibi gözükmektedir.⁵

Diğer bir gözetleme–izleme yöntemi olan Synopticon, Panopticon’dan farklı olarak, çoğunluğun azınlığı izleme, azınlığın söylemleriyle eylemde bulunma ve gördükleri, izledikleri azınlığa göre kendilerini şekillendirmesidir, onlarla kendini özdeşleştirip, onlar gibi davranmasıdır. Diğer bir anlamda, azınlığın pasifize edici yönlendirmesiyle çoğunluğun kendisini pasifleştirmesidir. Synopticon, özellikle görsel kitle iletişim araçları üzerinden gerçekleştirilir. Sinoptikon’un temel medyası radyo ve özellikle televizyondur.

İletişim araçlarının her alanda bulunmasıyla, çoğunluk, azı izleyip takip etmeye, azınlığın yaşamını kendine göre içselleştirmeye ve onun kontrolünde, onun doğrularını “olması gereken” olarak görerek eylemde bulunmaya başlar. Birbirinden farklı kültüre sahip insanlar, özellikle görsel medya aracılığıyla, kültür endüstrilerince yaratılan aynı mesajlara maruz kalırlar ve sadece kendi önelerine “doğru” olarak sunulanları alıp, sorgulamaksızın kendi yaşamlarına uyarlarlar. Synopticon, genel anlamda etkilediği özneleri doğrudan bedensel hareketlere yöneltmez, öncelikle bilinçaltlarına yavaş yavaş hissettirmeden bir mesaj verir ve özne, daha sonra bu mesaja göre eylemlerde bulunmaya başlar. Mesajların içeriği genelde önemli kişilikler, kurmaca olaylar olabilir. Özneler, görsel alandaki az sayıda olan kurgusal karakterleri kahraman olarak algırlar. Bununla birlikte, medyadan yayılan mesajlarla, iktidarın artık özneleri sürekli izlemesine gerek kalmaz, çünkü artık kontrol sembollerle sağlanmaya başlar. Sembollerle kurulan ilişki aracılığıyla da artık çoğunluk, azınlığın dünyasına mahkum olur. Görsel medya aracılığıyla yapılan yönlendirmeler, bir toplumun her anlamda karakterini yok etmeye, toplumu istenilen biçime sokmaya yöneliktir. İzleyici olan çoğunluk, ilkin pasif alıcı durumundadır ve daha sonra izleyerek aldıklarının kendi yaşamıyla uyumlu olup olmadığını sorgulamaksızın hayata geçirmeye çalışır ve bunun sonucunda da toplumsal çözülme ile karşı karşıya kalır.

Görsel ve duysal medya, synoptic bir devlet yapısı kurmada en önemli araçlardır. Genel olarak bakıldığında, insanların daima diğerlerinin yaşamına ilgi duyduğu görülmüştür ve özellikle özneler, popüler kişilerle kendilerini özdeşleştirme eğilimindedirler. Bu nedenle de başkalarının günlük yaşamlarını konu alan Big Brother, Turuman Show gibi filmler sadece bir ya da birkaç bireyin yaşamına odaklı olduğundan böyle programların sunulması, izleyici olan çoğunluk için oldukça ilgi çekicidir. Böyle filmler, eğlence dünyası altında gerçek dünyanın gerçek koşullarından uzaklaşma ve iktidarın televizyon dünyasıyla kuruluşunu anlamamıza olanak verecek sahneler içermektedir. Toplumun istenilen düzeyde kültürleşmesini sağlamak için, sadece birkaç bireyin yaşam biçimi idol olarak sunulmakta ve toplumun onların peşinden koşması sağlanmaktadır. Böylece, gerçekte bir bilinç endüstrisinin temelleri atılmış olur. Synopticon’un gücü, toplumun röntgenci yapısıyla doğal olarak uyumlu hale gelir ve toplum içinde bu durum yaygınlaşarak normal olarak algılanmaya başlar.

⁵ Bu durumu en güzel şekilde özetleyen George Orwell’in 1984 adlı ütopyasıdır ki bu eser, aynı zamanda günümüz koşullarını bire bir bize aktarmaktadır.

Diğer yandan, gözetimin ve değişimin kitle iletişim araçları vasıtasıyla yapılması, artık zorlayarak değil, eğlendirerek gönüllü olarak etki altına alma stratejisini geliştirmiştir. Belirli iktidar odakları tarafından seçilmiş olan kişilerin yaptığı eğlence programları bir taraftan eğlendirirken, diğer taraftan da kolayca etki altına alarak kontrollü denetlemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, haber ve tartışma programları egemen gücün çıkarlarına uygun bir biçimde egemen gücü korumak ve öznelere bu anlamda yönlendirmek için çaba göstermektedir. Böylece istenilen özelliklerde bir kitle oluşturulur. Toplumunu eğlendirerek içine alan programlarla iktidar, çıkarına göre toplumu yüzeysel hale getirmekte, istenilen yöne doğru yönlendirmekte ve böylece, toplumun bilincini kontrol etmektedir.

Sadece Panopticon değil, Synopticon da toplumu ve modernliğe dönüşü karakterize etmektedir (Mathiesen, 1997, s. 219). Bu anlamda Thomas Mathiesen, teknoloji temelinde gelişen Panopticon ve Synopticon'un birbiriyle oldukça yakın bir etkileşim içinde olduğunu iddia eder. Aynı kurumlarda Panopticon'un gerçekleştiği kadar Synopticon'un da gerçekleşebildiğini belirtir. Modernliğin ortaya çıkışıyla birlikte Synopticon, belli belirsiz bir biçimde ortaya çıkmış ama özellikle 20. ve 21. yüzyılda bu etkileşim biçim değiştirerek kendini açıkça var etmiştir. Bu yüzyıllarda Panopticon ve Synopticon, kolektif bir teknoloji temelinde gelişmiştir ve bunların ikisi birlikte, modern toplumda belirleyici kontrol mekanizmalarını oluşturmaktadır (Mathiesen, 1997, s. 223). Ayrıca T. Mathiesen makalesinde, Panopticon'un varlığı gibi Synopticon'un varlığını da vurgularken, haklı olarak Foucault'nun sinoptikal gelişmeleri göz ardı ettiğini, belki de 1975'lerde kesinlikle kendini açığa vuran ama 1980 ve 1990'larda artık bireyleri, hatta toplumu etki altına alan sinoptikal gelişmeleri öngöremediğini iddia eder (Mathiesen, 1997, s. 221). Diğer bir ifadeyle, Mathiesen, Panopticon ile artık azın çoğu gördüğü bir toplumda yaşadığımızı iddia eden Foucault'nun burada özellikle bir noktayı gözden kaçırdığını belirtir: çoğunluğun azı izlemesi! Oysa Foucault bunu, Panopticon'un bir işlevi olarak görmüştür (Mathiesen, 1997, s. 215-219). Bunun temelinde ise belki de Foucault'nun iktidarın bu egemen olma isteğine karşı duyduğu sempatinin etkili olduğu söylenebilir.

20. yüzyılın sonlarından başlayarak ve özellikle 21. Yüzyılda, iktidarların elinde bir "toplumsal denetim" aracı haline de dönüşen internet ağları aracılığıyla, enformasyon teknolojilerini kullanan milyonlarca insanın bilgileri herkese açık hale gelmiş, böylece özel alanı daralmış ve çok daha kolay izlenebilir hale gelmiştir. Gözetim toplumunda kendisi hakkında hangi verilerin toplandığını bilmeyen ve özellikle iktidara muhalif olan öznelere, ötekileştirilerek kolayca tespit edilebilir, fişlenebilir durumdadır. Böylece, Panopticon ve Synopticon eşliğinde sürekli gözetleyen-gözetlenen ilişkisinin varlığında, iktidar tarafından 'ötekileştirme' faaliyetleri de hız kazanmıştır. Sürecin devamında birey kendini tüketir hale gelmiş ve 'tek boyutluluğun' yaygınlaştığı bir yapı doğmuştur. Böyle bir ortamda, öznelere kuralları içselleştirerek itaatin dışına çıkamamaktadırlar. Ayrıca, eğer iktidarın doğrudan veya dolaylı olarak koyduğu kurallar uymazlar ise ihbar edilirler; çünkü korku hegemonyası altında bulunan öznelere, kendi güvenliğini sağlamak için diğer özneyi kolayca saf dışı bırakabilir. Bu yöntemle iktidar, egemenliğini dışarıdan içeriye değil, içeriden dışarıya doğru yayma olanağı bulur. Bu noktada öznelere, topluma sözde "normalleşmiş" olarak katılır ve böylece, Foucault'nun da belirttiği iktidarın temel

işlevi olan “normalleştirme” gerçekleşmiş olur. Bu normalleştirme işleminin amacı; gerçekte bozuk düzene karşı çıkan değil, o bozuk düzene hizmet eden bireyler ortaya çıkarmaktır. Kurumların gözetimindeki modern birey, artık gözetlenmeyi içselleştirmiştir ve bir taraftan da farkına varmadan kendi kendisinin gözetimcisi olmuştur, böylece kontrol her yerde ve her şekildedir.

Böyle bir ortamın ortaya çıkmasına neden olan, bedenler üstünde kurulan biyo-iktidar, disiplinler teknikler ve söylemsel pratikler aracılığıyla benliği istenildiği biçimde kontrol altına almaktadır. Yasa, yasaklama ve itaat sistemi üzerine kurulu geleneksel iktidardan farklı olarak biyo-iktidar, iktidarın ideolojik aygıtlarını kullanarak, insan yaşamını hem ruhsal hem de bedensel olarak disipline edip müdahale etmektedir.

İktidarın ürettiği söylemin etkinliği toplum üzerinde artar ve bilgi; iktidarın güç kaynağı olarak karşımıza çıkar. Her iktidar yeni bilgi nesneleri ve sistemleri oluşturur ki bunu da iktidar ilişkileri aracılığıyla özne üstünde rahatça uygulayabilsin. Hiçbir bilgi biçimi varlığı ve işlevi bakımından iktidara bağlı olmadan oluşamaz. Bu anlamda, bilginin kendisi de tam anlamıyla bir iktidar biçimidir ve bilginin hakikati iktidarla döngüsel ilişkisi içinde anlam kazanır ve ikisi birlikte rejimi veya sistemi istedikleri gibi yönlendirir (Foucault, 2005, s. 23). Diğer bir ifadeyle, böyle bir sistemde, hiçbir iktidar bilgi üretimi olmaksızın etkin değildir, olamaz da! Foucault, bu konuda şunları ifade eder:

“Bilginin iktidara bağlı olamayacağı bir an bile hayal edilemez, bu ayrımı ileri sürmek aynı hümanizmayı ütöpik bir biçimde sürdürmenin bir biçimidir. Bilgi olmadan iktidarın sürdürülmesi olanaksızdır, bilginin iktidar doğurmaması olanaksızdır. ‘Bilimsel araştırmayı, bilgiyi tekelci kapitalizmin ihtiyaçlarından bağımsızlaştıralım!’ Bu belki mükemmel bir slogandır, ama asla bir slogandan başka bir şey değildir” (Foucault, 2007, s.36).

Bu durumun sonucunda; bir yanda bilgi ve öte yanda iktidar yoktur, sadece “iktidar ve bilme biçimleri” vardır ve bu da Panopticon ve Synopticon aracılığıyla gerçekleştirilir.

Sonuç

Öznelere sosyalleşme araçları olarak teknolojik aygıtlar, ‘iktidarın ideolojik yürüngesinde’ gerçekte hizaya getirmeyi sağlamaktadır. Teknolojik gelişim sayesinde herkesin uydudan gözetilebildiği bir dünyada tek başına kalmak, özgür olmak mümkün gözükmemektedir. Gözetim aracılığıyla disipline edilen bir toplumda özgürlük tehlike altındadır. Bu yeni teknoloji dünyası, Panopticon ve Synopticon temelinde modern özneyi kontrolün bir amacı olarak ortaya çıkarmıştır. Böylece, kitle kültürü içinde yetişen ‘birey’ler sevinçlerini, duygularını adeta elektronik dalgalar aracılığıyla öteki insanlara iletmekte, böyle bir ortaklık oluşturarak “herkesleşme” süreci gerçekleştiği için de günümüzde iktidarların kurulumu kolaylaşmaktadır. Bunun tam da özgürlük istencinin, özgürlük çılgınlıklarının arttığı ortamlarda gerçekleşiyor olması ironik bir duruma işaret etmektedir. Çağlar değişse de değişmeyen tek şey iktidarın kendini sürekli ideolojik araçlarıyla var etme çabasıdır.

Bütün bu söylenenler ışığında baktığımızda, Foucault'nun sözünü ettiği bu güç ilişkilerinin, duruma göre, hem özneli hem de kurumları yapılandığı görülmektedir. (Bircan ve Kadiroglu, 2014, s. 9). Foucault'nun da eserlerinde vurguladığı üzere, iktidarların kamusal otoriteye bağlı olarak bedene baskı yapmasının yerini, evrensel ruhsal bir boyun eğdirmenin aldığı açıktır. Maalesef, eskiden çok az şeyi çoğunluğun görebilmesi için mücadele ediliyordu ama günümüzdeki sistemde, özellikle Synopticon aracılığıyla çok şeyi, çok az kimsenin görebilmesi için çalışılmaktadır. Dolayısıyla, bu sözde normalleştirme aşamasının, yaşam biçiminin faşist bir niteliğe bürünmesinden başka bir şey olmadığı açık bir biçimde iddia edilebilir.

Bu belirlemelere ön ayak olan Foucault'nun kendisi, teknolojik gelişmelerin etkisiyle, iletişim araçlarının esiri olan öznenin; görüntülenen, görüntüleyen ve görüntüyü servis eden kişi olarak iktidarın bir parçası olduğunu görseydi belki de yaptığı belirlemelerden daha da ileri giderek çözüm önerileri de sunabilirdi!

Freedom Paradox in the Context of Tension Between Panopticon and Synopticon

Abstract

In this study the connection between the subject and power relations will be analysed, based on Foucault's freedom paradox. Although Foucault claims that subjects are free and the power can be self-realised through the subject's freedom, we will claim that the subject cannot be free because of the power's pressure, and the subject will have a self-alienation within the power relations. It will also be shown how the subject is affected by these relations as defined by Panopticon and Synopticon. In this sense, we will search for answers to these questions: The subject, which is kept under control by the power, how can they claim if he or she is free? Is it possible to be free in a structure where its origin comes from the power? Do subjects know their place in the power games? What are Panopticon and Synopticon and what are their effects on people? Which games are played on subjects in the shadow of Panopticon and Synopticon?

Keywords

Foucault, Freedom, Panopticon, Synopticon, Subject.

KAYNAKÇA

- ALTHUSSER, Louis (2008) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- BENTHAM, Jeremy (2008) *Panoptikon Gözün İktidarı*, İstanbul: Su Yayınları.
- BİRCAN, Ufuk ve KADİROĞLU, Murat (2014) “*An Essay On Michel Foucault’s Genealogy*”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, SBArD, YIL 12, SAYI:24, Eylül 2014, ss.1-14.
- CANPOLAT, Nesrin (2003) “*Michel Foucault*” “*Kadife Karanlık*” içerisinde, İstanbul: Su yay.
- DOYLE, Aaron (2011) “*Revisiting the synopticon: Reconsidering Mathiesen’s ‘The Viewer Society’ in the age of Web 2.0*”, Theoretical Criminology, Sage Publications, London, pp.283-299, (DOI: 10.1177/1362480610396645 tcr.sagepub.com).
- FOUCAULT, Michel (1993) *Cinselliğin Tarihi*, Cilt,1. Çev. Hülya Tufan. İstanbul: Afa Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (2000) *Özne ve İktidar*, I. Ergüden, çev: O. Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (2002) *Toplumunu Savunmak Gerekir*, çev. Ş. Aktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (2005) *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Çev.: I. Ergüden, O. Akınhay, F. Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (2006) *Hapishanenin Doğuşu*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- FOUCAULT, Michel (2007) *İktidarın Gözü Seçme Yazılar 4*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MATHIESEN, Thomas (1997) “*The Viewer Society, M. Foucault’s Panopticon Revisited*”, Theoretical Criminology, Sage Publications, London, pp. 215-233, (DOI: 10.1177/1362480610396645 tcr.sagepub.com).
- SARUP, Madan (1997) *Post Yapılsalcılık ve Postmodernizm*, çev. A. Baki Güçlü, Ankara: Ark Yayınevi.
- WEST, David (1998) *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınevi.